

Literatuur meet haar rijkdom in verscheidenheid

Het nut van literatuuronderwijs vloeit voort uit het nut van de literatuur zelf; en het nut van literatuur (Multatuli's Batavus Droogstoppel had dat al krek in de kieren) is uiterst twijfelachtig. Immers, hoe we literatuur ook definiëren, het begrip 'nut', het utilitaristisch principe dat iets ons tot praktisch voordeel dient te strekken, heeft er weinig mee te maken.

Ik steek van wal met twee mogelijke definities van literatuur. De ene is ouderwets, dateert van vóór de romantiek en komt erop neer dat literatuur alle vormen van cultuur behelst die op schrift worden bedreven (inclusief kritisch-beschouwend proza, geschiedschrijving en filosofie). Matthew Arnold gaf nog rond 1850 een kernachtige omschrijving van literatuur in die zin als *the best that is known and thought in the world*. De tweede definitie is recenter, opgekomen met de romantiek, en enger: literatuur omvat alle kunstvormen die op schrift worden bedreven, zoals poëzie en roman, met het theater als randfenomeen. Literatuur dus als wat Wolfgang Kaiser *Das sprachliche Kunstwerk* noemde.

Beide definities bewegen zich afzijdig ten opzichte van het utilitaristische nuttigheidsdenken. Om met de laatste, artistieke definitie van literatuur te beginnen: we zijn sinds Kant gewend om kunst nu uitgerekend te definiëren aan de hand van haar verregaande nutteloosheid. Kant beschreef het welbehagen dat we ontleen aan een kunstwerk als een *interesseloses Wohlgefallen*, een appreciatie die niet op enig voordeel uit is. In tegenstelling tot een lekker bord warm eten of een comfortabele slobbertrui ontbeert een schilderij of een pianosonate praktische gebruikswaarde; desondanks hechten we er waarde aan. Dat is het juist wat kunst tot iets aparts maakt. En om dezelfde reden is het volstrekt duidelijk dat we op school moeten leren rekenen en schrijven, maar onderwijs in literatuur?... Wat koop je daarvoor?

Men kan antwoorden dat literatuuronderwijs 'culturele bagage' aanreikt, en dus de oudere, bredere definitie van literatuur aanroepen: literatuur, samen met geschiedenis- en godsdienstonderwijs, als een soort 'culturele vorming'. Dat argument is niet minder problematisch. Het utilitaristisch gehalte van cultuur en culturele gevormdheid is, zoals Batavus Droogstoppel en diens afstammelingen op het departement van OCenW maar al te goed weten, niet echt evident. En het geloof dat culturele vorming ons tot

'betere mensen' maakt (een idealistisch argument dat sterk meespeelde bij de invoering van 'culturele' vakken in het onderwijs) klinkt hopeloos naïef nu we weten dat ook commandanten van concentratiekampen konden dwepen met Hölderlin en Goethe. Hoogstens kunnen sociologen uit de school van Veblen of Bourdieu de cynische redenering naar voren brengen dat culturele vorming ons tot betere bluffers maakt, dat we er prestige aan ontleen voor onze latere overtroevingsstrategietjes in het maatschappelijke verkeer. Aan literaire vorming ontleen we een ongrijpbaar maar efficiënt 'symbolisch kapitaal' van distinctievermogen, inderdaad. Het feit dat literatuuronderwijs oorspronkelijk, op de Latijnse Scholen, in de vorm van retorica en poëtica werd aangeboden, geeft aan dat het grootste nut van literaire vorming van oudsher (lang voordat de negentiende eeuw met ethische idealen aan kwam zetten) werd gezien als sociale vaardigheid. Efficiënt snobisme blijft een van de meest voor de hand liggende argumenten voor onderwijs in het Grieks en Latijn aan de gymnasia; maar het argument is weinig verheffend. Literatuur als sociaal blufkapitaal, vergelijkbaar met goede tafelmanieren en een deftige tongval? Wie zou het belang van cultuur met zulke minderwaardige argumenten van menselijke ijdelheid willen verdedigen?

Het nut van het literatuuronderwijs

Kortom: wie zich geroepen voelt om het nut van literatuuronderwijs te verdedigen, laat zich in een onmogelijke positie manoeuvreren. Literatuur is niet 'nuttig' zoals aardrijkskunde en de tafels van vermenigvuldiging dat zijn. Het kwestieuze 'nut van literatuur' is dus duidelijk een foute vraagstelling. We moeten de daaraan ten grondslag liggende vooronderstelling eens nader beschouwen: waarom zou onderwijs zich moeten beperken tot 'nuttige' zaken? Er zijn heel wat nuttige zaken die nooit onderdeel hebben uitgemaakt van een educatief programma: van elementaire logica tot sexueel raffinement en het repareren van lekke fietsbanden. Daarentegen zijn er schoolvakken geweest die altijd een centrale plaats hebben ingenomen, maar waarvan de utilitaristische waarde discutabel is: godsdienst en (de seculiere plaatsvervanger daarvan in de natie-staat van na de Franse Revolutie) geschiedenis. De ogenschijnlijk zo vanzelfsprekende gedachte dat onderwijs dus iets is dat primair gericht is op het aanleren van nuttige vaardigheden, blijkt bij nadere beschouwing wat rafelig. Ikzelf koester de verdenking dat de vooronderstelling van utilitarisme in het onderwijs een ad hoc argument is dat bedacht is, en van stal wordt

gehaald, om bezuinigingspressies af te wentelen op de niet-technische schoolvakken. Hoe dat ook moge zijn, het onduidelijke utilitaristische gehalte van culturele vorming weerspiegelt niet zozeer de onduidelijke status van zulke vakken binnen ons educatieve systeem als wel de onduidelijke voorstellingen die wij er op na houden ten aanzien van het onderwijs überhaupt.

Literatuur is geletterdheid

Op basis van dat uitgangspunt wil ik een derde definitie van literatuur aandragen en wel de meest voor de hand liggende en de meest ouderwetse. Literatuur is *geletterdheid*. Wie de vaardigheden van lezen en schrijven wil beperken tot het foutloos kunnen bewerken van sollicitatiebrieven en vergaderstukken is als een programmeur die een supercomputer gebruikt om te berekenen hoeveel zijn auto hem aan benzine per kilometer kost. Goed onderwijs is niet alleen het aanleren van nuttige vaardigheden, maar het ontwikkelen van intelligentie. Het gaat niet om het aanleren van kennis maar om het vermogen om de grens tussen de verworven kennis en de daarbuiten liggende onwetendheid te verkennen - en te verleggen. Dat is ook een van de diepere redenen waarom het aanleren van een dode taal als Latijn of Grieks pedagogisch nuttig is: als het trainen van

intellectuele discipline in het verwerven van lastige, obscure kennis op een gebied waarvan de utilitaristische inzetbaarheid niet bij voorbaat duidelijk is. Uitgerekend het verwerven van kennis omwille van de kennis zelf is een verrijking van de intelligentie. Dat geldt in nog veel sterkere mate voor onderwijs in geletterdheid. Lezen en schrijven stellen op zich niet veel voor. Computers kunnen lezen, schrijven en zelfs de spelen stijlfouten van hooggeleerde auteurs corrigeren; maar geletterdheid, mondigheid in de geschreven taal, gaat onnoemelijk veel verder. Het opent werelden van reflectie, van denkprocessen en attitudes, maakt van doden en afwezigen gesprekspartners, maakt ervaringen en twijfels over lange afstanden en vele eeuwen communiceerbaar. Het vermogen om te lezen en te schrijven maakt ons tot ruimtevaarders en tijdreizigers door het universum van de mensheid; en net zoals onze menselijke intelligentie een aanjaagpremie kreeg op het moment dat we als peuters leerden praten, zo ontsteekt onze intelligentieraket een tweede trap als we de wereld binnentreden van het geschreven woord. En wie zou uit de wereld die met het schrift voor ons opengaat, de literatuur willen uitsluiten? En dan nog wel met het sjofele argument dat het niet 'nuttig' zou zijn? Literatuur is de bloem en de vrucht aan de plant die onze geletterdheid is. Jonge mensen leren

Engels

TOUCHDOWN

Docenten over *Touchdown*:
'Heel afwisselend voor de leerlingen!'

THE SKY IS THE LIMIT

Touchdown in tien punten:

- Complete tweedefaseleergang Engels voor taalvaardigheid én literatuur
- Gemáákt voor zelfstandig werken en leren
- Uniek van samenstelling: één Handbook en een tiental katernen
- Systematische opbouw naar zelfverantwoordelijk leren
- Gericht op vakoverstijgend (project)onderwijs
- Werken met katernen is afwisselend, motiverend en overzichtelijk
- Inclusief speciaal multimediatekatern voor toepassing van ICT
- Hetzelfde didactische model als de andere talenmethoden van Thieme
- Compleet pakket voor het studiehuis: video 'New York, New York', software, studiewijzer, toetscd, toetspakket met kopieerbare teksten en Key for students
- Nog dit schooljaar al speciale 'voorscholing' voor nieuwe gebruikers van *Touchdown*

U kunt een gratis beoordelingspakket van *Touchdown* aanvragen.

Bel met onze Docentenlijn: (0575) 59 48 80 of stuur een e-mail: info@thieme.nl

Onze educatief adviseurs geven u ook alle informatie en advies. Actuele informatie over de uitgaven van Thieme vindt u bovendien op internet: <http://www.thieme.nl>

Gotcha

Thieme

lezen en schrijven heeft alléén nut als voorbereiding op hun ontdekkingsreis door de wereld van het geschreven woord – een ontdekkingsreis die tot de belangrijkste ontwikkelingsstadia van hun ontluikende intelligentie behoort.

De waarde van literatuur

Wie literatuur leert, krijgt meer dan 'cultureel erfgoed'. Hij of zij leert een dialoog aan te gaan met de geestelijke uitingen van anderen, afwezig. Hij of zij komt in aanraking met de reflectie van anderen op het leven, en alleen uit die aanraking kan de eigen persoonlijkheid en intelligentie vorm krijgen. Om die reden ben ik ook geen voorstander van de gedachte dat in het literatuuronderwijs moet worden uitgegaan van het eigen referentiekader van de beginnende lezer. Het avontuur van lezen betekent immers uitgerekend dat men in staat wordt gesteld het eigen referentiekader te ontstijgen. Alles op jezelf betrekken is geen teken van intelligentie, en wie alleen maar geschriften leest van tijdgenoten, mensen uit hetzelfde milieu en uit dezelfde historische en maatschappelijke situatie, profiteert niet echt van de meerwaarde van literatuur en kan net zo goed naar een praatprogramma op tv luisteren. En het kan dan wel een interessante introductie zijn om *Romeo and Juliet* vertaald te zien naar het referentiekader van de gemiddelde discoganger, met straatgevechten, heftige videoclippen en de zwijmelsnoet van Leonardo DiCaprio – de echte meerwaarde zou natuurlijk net het omgekeerde moeten zijn: dat onze hedendaagse discogangers leren om zichzelf te verplaatsen naar de gedachtewereld van een Engels dramaturg uit 1600, of een Italiaans liefdeskoppel uit de Renaissance. Het is in wezen een vorm van luiheid om te zeggen dat 'Shakespeare net zo voelde en dacht als wij' en rechtstreeks tot ons (met onze hedendaagse normen en waarden) spreekt. De grote waarde van het lezen ligt erin dat we kunnen zeggen: ik kan mijn hedendaagse normen en waarden zover opzij zetten

GLO: Ja, maar...

In de eerste plaats lijkt mij een efficiëntere benadering van literatuur een belangrijk aspect. Neem bijv. de behandeling van literaire stromingen. Als een leerling alle moderne vreemde talen in zijn pakket heeft, kan hij wel eens de pech hebben dat stromingen als bijv. Renaissance, Romantiek, etc., bij de diverse talen zeer uitvoerig behandeld worden, waardoor elk vak toch de nodige uren besteedt aan 'meer van hetzelfde'. Door goed overleg tussen de diverse secties kan door GLO een hoeveelheid theorie centraal gegeven worden waarbij de duidelijkste illustratieve voorbeelden uit de diverse talen naar voren kunnen komen.

Wil je trouwens als docent nog een beetje het idee hebben dat je op een bevredigende wijze bezig bent met literatuur, dan zul je wel overleg moeten plegen met de diverse secties, anders bereik je helemaal geen diepgang meer in de stof. Om deze diepgang te bereiken, zijn projecten tussen de diverse secties ook uitermate geschikt, denk bijv. aan een project als 'reizen'.

dat ik net als Shakespeare voel en denk, en rechtstreeks naar hem kan luisteren.

Dat imaginatieve vermogen om jezelf te verplaatsen in andere leef- en gedachtewerelden is wat literatuur, meer dan enige andere menselijke intellectuele activiteit, ons leert. Ik vind dat vermogen van centraal belang in de vorming van geestelijke flexibiliteit en intelligentie. Geletterdheid is niet 'nuttig', net zomin als de intelligentie zelf 'nuttig' is – het is een noodzakelijke voorwaarde waarbinnen het nut van andere bezigheden zijn plaats krijgt.

Literatuur als *singulare tantum*

Het bovenstaande impliceert natuurlijk nog een laatste conclusie. Als literatuuronderwijs zijn grootste belang vindt in het vermogen om het eigen referentiekader te ontstijgen en een dialoog aan te gaan met wat anders is, dan zou het absurd zijn om die literatuur te beperken tot de traditie van de eigen landstaal. Er is iets apert mis met literatuuronderwijs dat wél plaats biedt aan Potgieter maar niet aan Cervantes, wel aan Poot maar niet aan Keats. De taalgewijze uitsplitsing van de geletterdheid in verschillende 'literaturen' is een nationalistisch monstrum dat pas in de negentiende eeuw is opgekomen. Voor die tijd was het begrip 'literatuur' een *singulare tantum*, iets dat je net zo min in het meervoud kon plaatsen als 'melk' of 'rook'. Als literatuur – het lezen van literatuur – een voortdurende onderhandeling is met datgene wat níet is, of anders is – een voortdurende ontkenning van de gedachte dat het bekende, praktische en alledaagse onze geestelijke horizon bepaalt – dan verdient literatuur het ook om in uitgerekend dié hoedanigheid aan de orde te worden gesteld. Beperkingen op het eigene en bekende zijn een belediging aan de uitvliegende, per definitie centrifugale intelligentie van de mens. Cultuur meet haar rijkdom in verscheidenheid. Literatuur ook. Literatuuronderwijs eveneens.

Overleg tussen diverse secties kost veel tijd en geduld. Uit ervaring

weet iedereen dat een aantal mensen bij elkaar krijgen al heel moeilijk is, al helemaal als het erom gaat mensen geregeld bij elkaar te krijgen, waarbij je ook nog hoopt dat er mensen bij zijn die op een zelfde lijn zitten wat betreft het doceren van literatuuronderwijs in een nieuwe vorm. Dit zie ik als een groot probleem.

Een ander probleem lijkt mij de niveaubewaking aan de hand van objectieve maatstaven wat betreft de diepgang in de literatuur, waardoor je toch kunt vaststellen of een leerling oog heeft voor literatuur en of hij de stof ervaart, zonder genoegen te nemen met antwoorden als 'zo voel ik dat, zo ervaar ik dat', waardoor je blijft steken in de literatuurbeleving van een jongvolwassene, terwijl je als docent toch ook hoopt je leerling een soort 'meerwaarde' in literatuur mee te geven.

H. Baeten-Radschilder

Docente Nederlands, Stella Maris College, Meerssen (L)